Leo Õispuu, Eesti Represseeritute Registri Büroo juhataja

Analüütiline ülevaade

Poliitilistel põhjustel okupatsioonivõimude poolt vahistatud Eesti kodanike üldarvuks saame L.Talve artiklist [1] mitte vähem kui 90 tuhat, neist umbes 10% Saksa okupatsiooni aastatel. L.Talve surma tõttu jäi edaspidine ülaltoodud andmete täpsustamine tegemata. E.Laasi kirjutab [2], et juba enne seda, kui nõukogude võim Eestis 21. juulil 1940 välja kuulutati, hakati inimesi vangistama. K.Arjakas kirjutab [3] okupatsioonide ohvritest tuhandelise täpsusega: *"1940. aasta augustist kuni aasta lõpuni kadusid teadmatusse umbes 1000 inimest; sõja algul langes hävituspataljonide ja Punaarmee ohvriteks umbes 2000 tsiviilisikut. Saksa okupatsiooni ajal lasti maha või suri koonduslaagris umbes 4000 eestlast"* jne. R.J.Misiunase ja R.Taagepera avaldatud [4] Eesti rahvastikumuutuse andmetest leiame: nõukogude ja natside deporteerimised ning hukkamised 1940-41 kokku 15000 isikut, 1941-45 10000 isikut, 1944-45 30000 isikut jne. Ka need andmed on ülemäära ligikaudsed. Deporteerimistest, massimõrvadest ja genotsiidist Eestis, eriti 1941. ja 1949. aastate küüditamistest, on arvukalt lehekülgi kirjutatud raamatutes [5] ja [6], kuid arvandmed arreteerimistest praktiliselt puuduvad. Seega teadaolevad avaldatud arvandmed represseerimistest, eriti vahistamistest on ebatäpsed ja lünklikud. Professor H.Ligi poolt uuritud Eesti rahvastikukaotuste teema ja eriti erisurmade andmebaasi lõpetamine ning avaldamine tema kolleegide poolt [7] oleks tänuväärne täiendus käesoleva arreteeritute teema juurde.

Kogu tsiviliseeritud maailmas peetakse loomulikuks, et ükski riik ei loe oma ohvreid nimetult miljonites või tuhandetes. Loodame, et ka Eesti ajaloo repressiivpoliitika kontseptsioonide alus-materjaliks saavad nimekirjad, mis sisaldavad iga isiku identifitseerimist võimaldavaid andmeid, on kompetentsel tasandil kontrollitud ja võib olla isegi kinnitatud. Arreteeritute register-andme-baasi väljatöötamine on *"Memento"* teabe- ja ajalootoimkonnal ning *Eesti Represseeritute Registri Bürool* (ERRB) lõpetamata, kuid 17 tuhande isiku analüüsitud andmete alusel, mis ilmselt moodustavad umbes ühe kolmandiku või neljandiku lõplikust KGB poolt arreteeritute andmebaasist Eesti arhiivides, on otstarbekas teha esialgse ülevaate.

Algandmete iseloomustamine

Allpool on töödeldud nende vahistatud Eestimaa elanike andmeid, kes rehabiliteeriti Eesti Vaba-riigi Ülemkohtu ja Eesti Vabariigi Prokuratuuri poolt. Nii ülemkohtu kui ka prokuratuuri rehabi-liteerimise koondkaustadest kirjutati andmeid välja spetsiaalselt trükitud tabelvormidele. Nendel vormidel, mis arvestasid edaspidist andmete masintöötlemist, on 13 lahtrit (parameetrit) isiku kohta ja vajaduse korral on võimalus ära märkida huvitavaid lisaandmeid-kommentaare. And-mete väljakirjutamist vormidele alustasid ERRB töötajad Mare Saks ja Ilme Peda veebruaris 1992. aastal dotsent Leo Talve juhtimisel. Siis ei olnud veel võimalik pääseda siseministeeriumi arhiivi ja ühtlasi sisaldavad ülemkohtu ning prokuratuuri rehabiliteeritute koondkaustad sise-ministeeriumi ja julgeoleku arhiivitoimikutest väljakirjutatud kontsentreeritud ning mingil mää-ral süstematiseeritud andmeid. See võimaldas 1992. aasta lõpuks tabelvormidele välja kirjutada ligi 14000 isiku andmed ja 1993. aasta lõpuks, kui me jätkasime juba vahistatud isikute andmete väljakirjutamist KGB arhiivitoimikutest, jõudsime 20000 isiku andmete sisestamiseni arvutisse.

Siin analüüsitavate isikute toimikud on nüüd Eesti Riigiarhiivi Filiaali fondis N°130 nimetusega *"Lõpetatud juurdlustoimikud"* piirdaatumitega 1954-1990, säilikute (toimikute) koguarvuga 14464 ja alalise säilitustähtajaga. Osa arreteeritud isikute toimikud on ERA Filiaali fondis N°129 nimetusega *"Juurdlustoimikute kollektsioon"*, säilikute koguarvuga 13843 tükki ja samuti alalise säilitustähtajaga, nagu on kirja pandud 1992. aasta 1. jaanuari seisuga. Fondide N°129 ja 130 ühes säilikus on 1 kuni 12 arreteeritud ja süüdi mõistetud isiku dokumendid. Isikute kartoteegi-kaarte on välja kirjutatud umbes 70000 fondidele N°129 ja 130 kokku.

Aastatel 1940 kuni 1988 arreteeritud ja siin analüüsitud 10200 isiku süüdimõistmisel on aluseks olnud 12852 korral nimetatud paragrahvid, ning seejuures sagedasemad paragrahvid olid alljärgnevad:

Paragrahv

Sagedus
Protsentides
Karistusmäär
58-1 "a"
6739
52.4
mahalaskmine või 10 aastat
58-11
2642
20.6
6 kuust kuni mahalaskmiseni

17-58-1 "a"

488

3.8

kuni mahalaskmiseni

58-1 "b"

367

2.9

ainult mahalaskmine

58-10 lg.1

275

2.1

mitte alla 6 kuud

60 lg.3

250

1.9

kuni 1 aasta (kulakumaksud jne.)

58-13

214

1.7

3 aastat kuni mahalaskmine

58-12

204

1.6
mitte alla 6 kuud
58-3
185
1.4
3 aastat kuni mahalaskmine
182 lg.1
174
1.4
erinev - sõltuvalt asjaoludest

Kõik need paragrahvid on *"VNFSV kriminaalkoodeksist"*, mis võeti vastu 22. novembril 1926 ja kehtis Eestis 1940. aastast (tagasiulatuva toimega) kuni 1. aprillini 1961. Paragrahv 58-1 "a", mille alusel karistati 52.4 % arreteeritutest, on alljärgneva sisuga [8]:

"Kodumaa reetmise, s.t. tegude eest, mis on toime pandud NSVL kodanikkude poolt NSVL sõjalise võimsuse, NSVL sõltumatuse või tema territooriumi puutumatuse kahjustamiseks, nagu spionaaz, sõjalise või riikliku saladuse väljaandmine, üleminek vaenlase poole, põgenemine või lendamine välismaale, karistatakse kriminaalkaristuse ülemmääraga -

mahalaskmisega, ühes kogu vara konfiskeerimisega, kergendavail asjaoludel aga - vabaduskaotusega kümneks aastaks, ühes kogu vara konfiskeerimisega".

Arreteeritutest 20.6% karistati paragrahvi 58-11 alusel, mis on alljärgneva vaikeiga:

"Igasugune organiseerimistegevus, mis on sihitud käesolevas peatükis (Riiklikud kuriteod §58-1 kuni §59-13) ettenähtud kuritegude (kontrrevolutsioonilised ja NSVL-le eriti oht-likud valitsemiskorra-vastased) ettevalmistamisele või toimepanemisele, samuti osavõt-mine organisatsioonist, mis moodustatud käesolevas peatükis ettenähtud (§58-1 ... §58-14, §59-1 ... §59-13) mõne kuriteo ettevalmistamiseks või toimepanemiseks, toob kaasa -

sotsiaalse kaitse vahendid, mis ette nähtud käesoleva peatüki vastavais para-grahvides".

Tabel 1

Aastatel 1938-1988 arreteeritud 17168 Eesti elaniku andmed aastate

lõikes ja summarselt

Aasta

Arreteeritute

Mitmele on

Keskm.

Surma-

Laagris

Mehi

Naisi

arv,

karist.

kar. määr,

otsuseid

surnute

määratud

aastates

arv

38

2

2

7.50

0
2
2
0
39
2
1
8.00
1
2
2

0

40

486

340

8.10

126

332

477

9

41

3643

2177

6.88

1248

2470

3348

295

42

115

34

8.65

11

25

113

2

43

45

32

9.84

6

9

41

4

44

1910

1783

12.44

84

616

1823

87

45

4628

4477

10.14

31

1010

4292

332

46

823

793

9.41

5

136

737

86

47

412

395

12.90

1

46

341

71

48

897

882

16.45

0

73

714

182

49

1050

965

13.63

1

64

743

304

50

1371

1337

17.17

9

71

1059

310

51

1014

981

20.12

11

59

824

185

52

324

312

16.11

3

13

260

64

53

180

173

16.77

0

6

138

42

54

12

11

8.91

1

2

8

4

55

13

11

12.64

0

0

12

1

56

14

13

8.08

1

0

14

0
57
15
15
6.33
0
0
12
3
58
5

5
10.80
0
1
4
1
59
9
9
5.44
0

0
9
0
60
0
0
0.00
0
0
0
0

62

8

7

3.71

0

0

8

0

63

1

1

2.00

0
0
1
0
64
3
3
1.33
0
0
3

0
66
1
1
2.00
0
0
1
0
68
1

0

0.00

0

0

1

0

70

2

2

9.50

0

0

2
0
71
2
1
6.00
0
1
2
0
74

2
2
5.00
0
0
2
0
75
3
2
4.50

0
1
3
0
77
1
0
0.00
0
0
1
0

80

4

2

6.00

0

0

4

0

81

2

1

2.00
0
0
2
0
83
3
3
5.33
0
0

2
1
84
2
1
4.00
0
0
2
0
85

1

1

3.00

0

0

1

0

88

1

1

2.00

0

0
1
0
Teadmata
161
15
10.33
11
39
98
26

1938-88
17168
14791
12.01
1550
4978
15107
2009
%
100%
86.2

9.0

29.0

88.0

11.7

Niisiis rakendati vahistamistel Eestis (ülemkohtu rehabiliteeritud 10200 isiku dokumentide and-metel) *"kontrrevolutsiooniliste kuritegude"* paragrahve 58-1 ...58-14 summarselt 92.3% sage-dusega; *"NSVL-le eriti ohtlike valitsemiskorra-vastaste kuritegude"* paragrahve 59-1 ... 59-13 rakendati kõigest 0.16% sagedusega; ühe isiku suhtes rakendati keskmiselt vähemalt 1.26 erinevat paragrahvi. Süüdimõistmise alusparagrahvid ei ole teada 13.8% arreteeritutest.

Analüüsi algandmed on välja kirjutatud EV Prokuratuuri ja Ülemkohtu arhiividest, vähemal määral (senini) otseselt KGB arhiivitoimikutest ja *"Memento"* teabe- ja ajalootoimkonna ning Muinsuskaitse täidetud küsitluslehtedelt (viimaseid kasutati algandmete täpsustamiseks ja täien-damiseks). Prokuratuuri ja ülemkohtu andmete iseloomustamiseks on koostatud alljärgnev tabel:

Allikas

Isikute arv

Surma- otsuseid,%

Surid kinnipidamis- kohtades%
Mehi,%
Naisi,%
Sugu teadmata,%
Prokuratuur
6968
15.5
40.9
85.6
14.0
0.4

Ülemkohus
10200
4.6
20.9
89.7
10.1
0.2

Summeeritult on need andmed tabelis 1. Arreteeritute soolise ja vanuselise struktuuri algandmed on tabelis 2 promillides. Vanus arreteerimisel on teadmata 2.4% isikutel ja arreteerimisaasta puudub 0.9% isikutel. Surmaotsuseid meile teada olevatel andmetel ei jäetud täide viimata. Tabelis 1 lahter *"Laagris surnute arv"* hõlmab surmajuhtumeid eeluurimisel, transpordil laag-risse ja vanglates ning laagrites, kuid ei hõlma mahalaskmisi, mis on eraldi lahtris. Algaasta 1938 tähendab seda, et KGB tegevus ennetas poliitilisi sündmusi.

Tabel 2

Arreteeritute sooline ja vanuseline

struktuur (9593 isiku andmete alusel)

Andmete analüüs

Toetudes ülaltoodud algandmete iseloomustusele loeme analüüsi aluseks võetud 17168 isiku andmeid küllaldaselt esinduslikuks väljavõtteks lõplikust arre-teeritute andmemassiivist, mis eespool väljakirjutatud andmetel ilmselt saab sisaldama (paari aasta töö tule-musel) 70-90 tuhande isiku andmeid. Seega kasutatav väljavõte 17 tuhat on 1/4 ... 1/5 lõplikust arreteeritute andmemassiivist.

Vanus

Arv

Mehi

Naisi

0/00

0/00

13-14

1

0.1

0

15-19

411

37.2

5.6

20-24

1024

93.5

13.2

25-29

1012

91.1

14.4

30-34

1199

115.5

9.5

35-39

1418

136.5

11.4

40-44

1536

148.8

11.4

45-49

1230

116.7

11.6

50-54

843

78.2

9.7

55-59

506

46.6

6

60-64

226

21.6

2

65-69

122

10.7

2

70-74

41

3.3

0.9

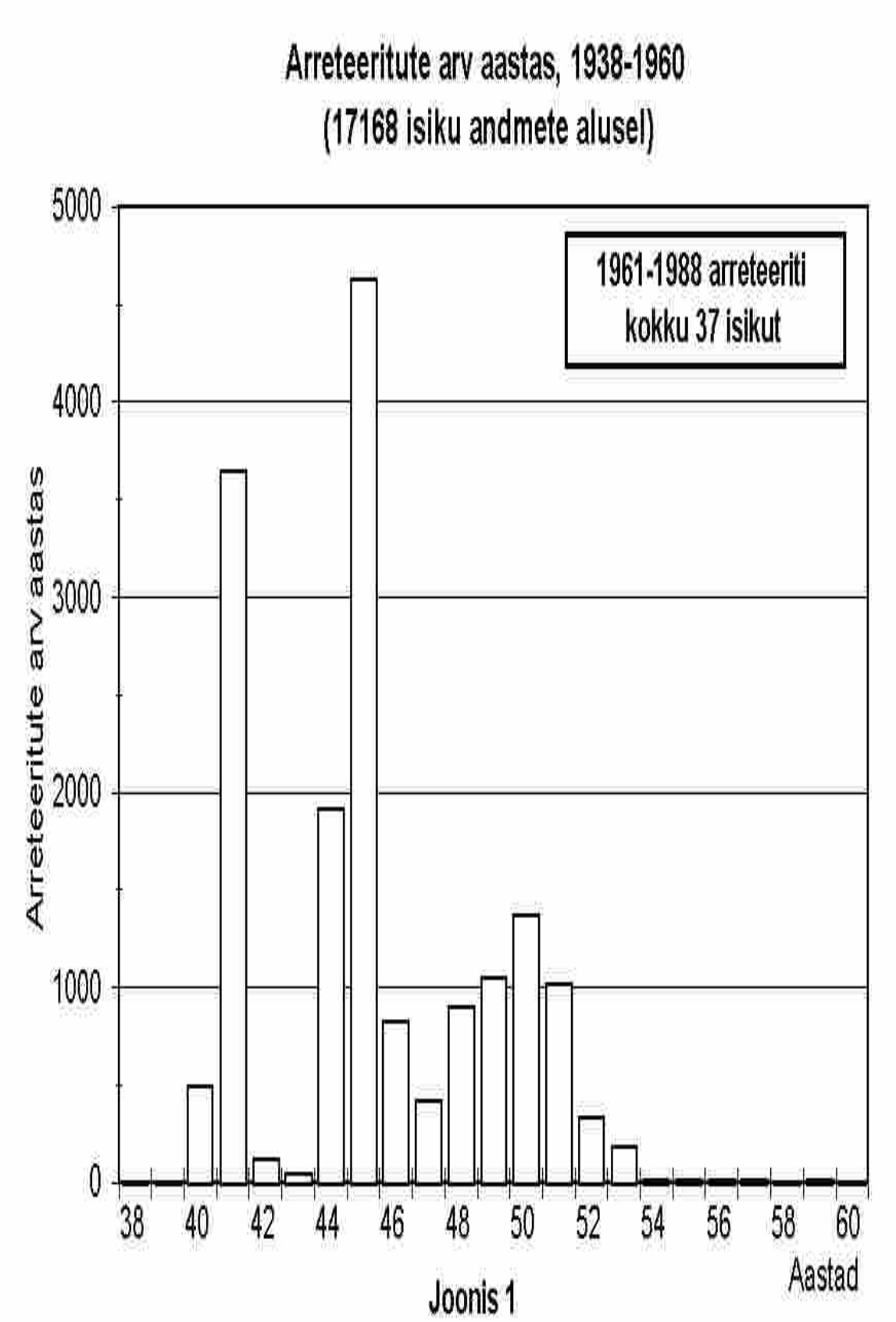
75-79

17

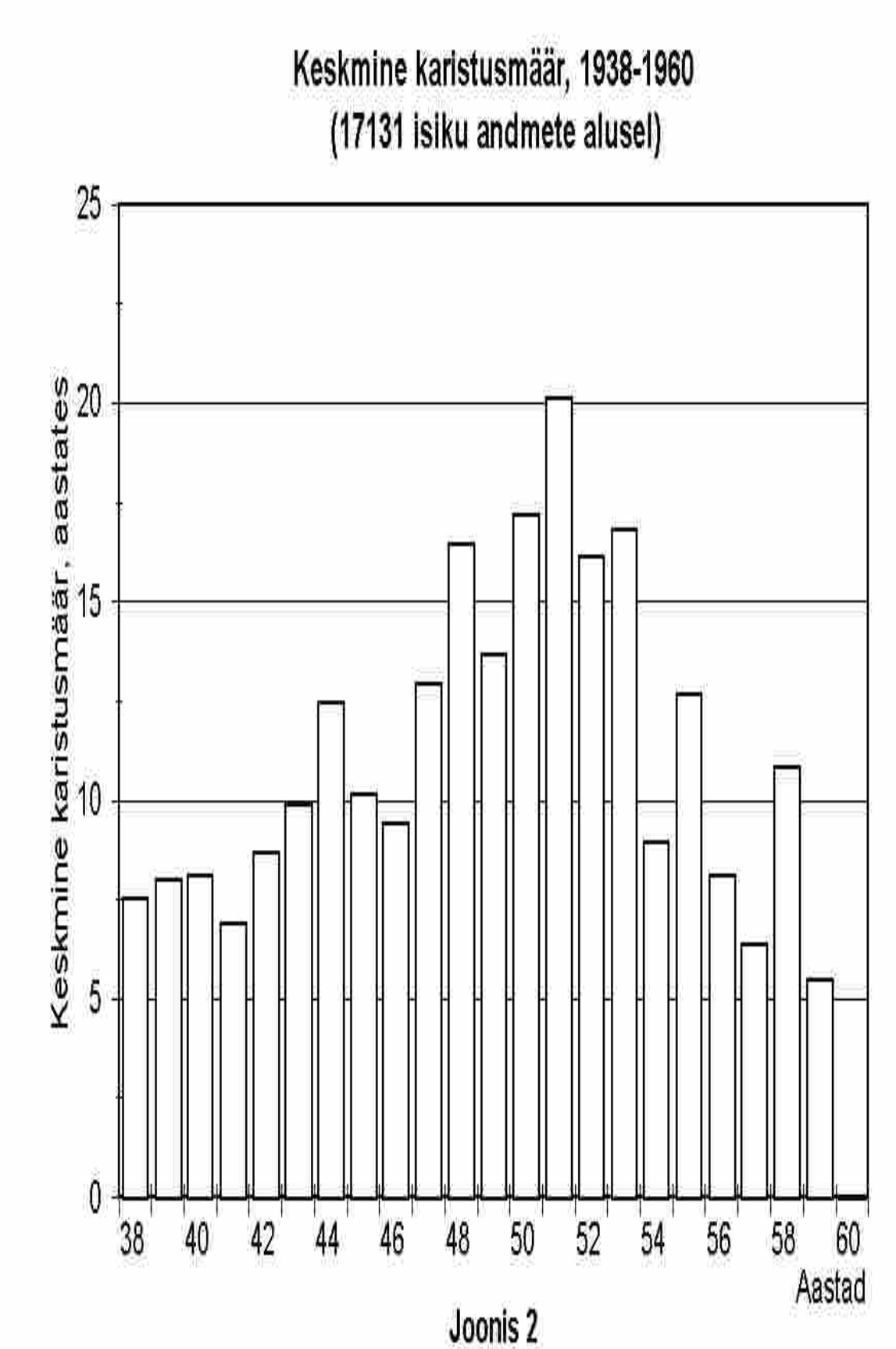
1.6
0.2
80-83
7
0.6
0.1
13-83
9593
902.0
98.0

Arreteeritud ja süüdimõistetud isikute arv aastate lõikes perioodile 1938-1960 on kujutatud joonisel 1. Sellel joonisel kujutatud andmetel oli arreteerimistel 3 maksimumperioodi: aastatel 1940-1941 kokku 2.8+ +21.2=24.0% arreteeritutest, aastatel 1944-1946 kokku

11.1+27.0+4.8=42.9% ja aastatel 1948-1951 kokku 5.2+6.1+8.0+5.9=25.2%. Need kolm vahistamislainet, ilma vahepealsete aastate pidevat KGB tegevust arvestamata, moodustab vahistamiste koguarvust 92.1% kokku. 1941. aasta suur vahistamiste arv on osaliselt seletatav sellega, et 1941. aasta juuniküüditamisel perekonnapead arreteeriti ja lahutati naistest-lastest.

Arreteeritute arv aastas, 1938-1960
(17168 isiku andmete alusel)
1961-1988 arreteeriti
kokku 37 isikut
Arreteeritute arv aastas
5000
4000
3000
2000
1000
0
38
40
42
44
46
48
50
52
54
56
58
60
Aastad

Joonis 1

Keskmine karistusmäär, 1938-1960
(17131 isiku andmete alusel)
Keskmine karistusmäär, aastates
0
5
10
15
20
25
38
40
42
44
46
48
50
52
54
56
58
60
Aastad

Joonis 2